

Hasankeyf Kızlar (Eyyubi) Camii Koruma Ve Kurtarma (Taşıma) Uygulama Çalışmaları*

Mesut YILMAZ¹

Seraf SEVGİ²

Cenk KOPARAN³

Oğuz ÇETİN⁴

Makale Geliş Tarihi: 04.05.2021

Yayıma Kabul Tarihi: 10.12.2021

Özet

Ülkemizde kalkınma yatırımları arasında yer alan akarsu havzalarında inşa edilen bazı barajlarsit alanlarını ve Taşınmaz Kültür Varlıklarını etkilediğinden, kültürel mirası koruyan ve gelecek nesillere aktaran önemli bir görevi beraberinde getirmektedir. Bu nedenle kalkınma projeleri gerçekleştirilirken kalkınma-kültürel mirasın korunması dengesinin gözetilmesi önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Dicle Nehri'nin toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin çalışmalar doğrultusunda, yatırımı gerçekleştirilen Ilisu Barajı ve Hidroelektrik Santrali (HEPP) Projesi'nin tamamlanmasıyla büyük bir bölümü su altında kalmış olan Hasankeyf Aşağı Şehir bölgesindeki kültürel varlıkların belgelenmesi, korunması ve kurtarılmasına yönelik geniş kapsamlı çalışmalaren özel örneklerdir. Bu çalışmalardan biri de Kızlar (Eyyubi) Camii'nin "Bütüncül Taşınma Yöntemleri" uygulandığı Koruma ve Kurtarma (Taşıma) çalışmalarıdır. Bu makalede; Kızlar (Eyyubi) Caminin Koruma ve Kurtarma (Taşıma) çalışmaları detaylı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın ileriki süreçlerde, yok olma tehdidi ile karşılaşan kültürel mirasın korunması/kurtarılması için müdahale biçimi ve yöntemleri açısından fikir vermesi ve yapılacak bilimsel araştırmalara katkı sunma amacı taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Hasankeyf, Kızlar (Eyyubi) Camii, Kurtarma (Taşıma), Bütüncül Taşınma.

HASANKEYF KIZLAR (AYYUBI) MOSQUE CONSERVATION AND SALVAGE (RELOCATION) APPLICATION WORKS

Abstract

Dams built in river basins, which are among the development investments in our country, inevitably affect the protected areas and Immovable Cultural Heritage, bringing along an important task that preserves cultural heritage and transfers it to future generations. For this reason, it is important to consider the balance between development and conservation of cultural assets while realizing development projects. In this context in accordance with studies on the development of soil and water sources of Tigris River in the Southeastern Anatolia Region, with the completion of the Ilisu Dam and Hydroelectric Power Plant Project, which was invested, it is aimed at documenting, conserving and salvage cultural assets in the Hasankeyf Lower City region, a large part of which has been submerged. Wide-ranging studies are the most special examples. One of the conservation and salvage work is the Conservation and Salvage (Relocation) activities where the "Structural/Holistic Relocation Methods" of Kızlar (Eyyubi) Mosque are applied. Within the scope of this article, the Conservation and Salvage (Relocation) studies of the Kızlar (Eyyubi) Mosque are discussed in detail. The study aims to provide an idea in terms of the intervention method and methods for the conservation/salvage of cultural heritage that is threatened with extinction in the future and to contribute to the scientific researches to be conducted.

Keywords: Cultural Heritage, Hasankeyf, Middle Gate, Salvation (Relocation), Relocation by Separating into Blocks.

¹ Mesut Yılmaz, Restoratör - Mimar - Sanat Tarihci. E-posta: yilmazmesut10@gmail.com. ORCID: 0000-0001-7143-4349

² Dr. Seraf Sevgi, Yüksek Mimar. E-posta: serafsevgi06@gmail.com. ORCID: 0000-0003-3049-5908

³ Cenk Koparan, Yüksek İnşaat Mühendisi. E-posta: cenk.koparan1@gmail.com. ORCID: 0000-0002-7183-1640

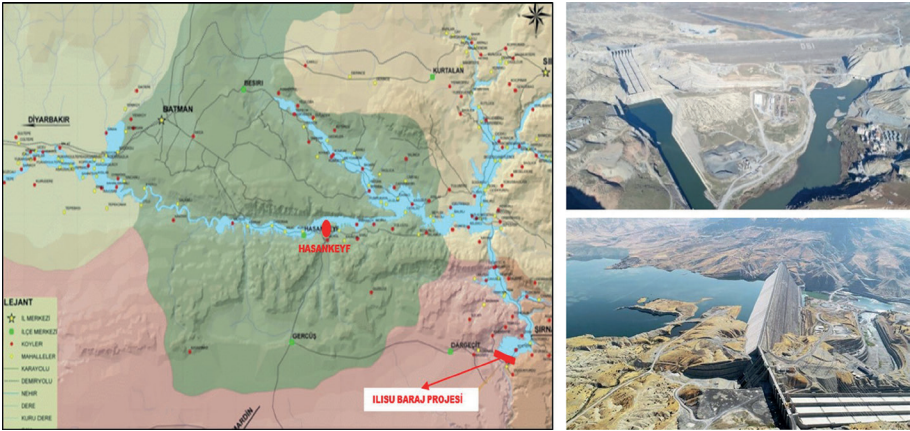
⁴ Oğuz Çetin, İnşaat Mühendisi. E-posta: ogzctn@hotmail.com.tr. ORCID: 0000-0003-1185-5672

* Bu makale; Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce Mardin'de 11-13 Ekim 2019 gerçekleştirilen 3. Uluslararası Ilisu Barajı ve HES Projesi Sempozyumu'nda sunulmuştur.

1. Giriş

Ülkemiz arkeolojik miras zenginliği açısından önemli bir yere sahiptir. Anadolu, tarih boyunca çok çeşitli uygarlıkların bir arada yaşadığı özel bir alan olmuştur. Bu Anadolu'da yaşamış olan uygarlıkların günümüze miras olarak bırakmış olduğu tarihi ve kültürel miras çeşitliliği ve zenginliği nedeniyle Anadolu evrensellik kazanmıştır. Bu nedenle ülkemiz, kültürel mirasın korunması, değerlendirilmesi ve sürdürülebilirliğine yönelik çalışmaların yapılması konusunda evrensel sorumlulukları olan ülkelerin başında gelmektedir.

Anadolu topraklarındaki kültür varlığı zenginliğinin büyük bir bölümünü taşınmaz kültür varlıkları oluşturmaktadır. Anadolu'daki bu taşınmaz kültür varlığı zenginliği insanlık tarihinin yirminci yüzyıla kadarki bölümünde görülmeyen bir boyutta günümüzün büyük bayındırlık projeleri nedeniyle yok olma riskiyle karşı karşıya kalmıştır (Çakırca, 2015: 17; Ahunbay, 2011: 105). Taşınmaz kültür varlıklarının yok olma riskiyle karşı karşıya kalmasına neden olan büyük bayındırlık projelerinin başında baraj projeleri gelmektedir (Bakıroğlu Yılmaz, 2019: 50). Özellikle Türkiye'de Anadolu coğrafyasının bu akarsu havzalarının ve engebeli bir topografyası sayesinde baraj ve göletlerin yapımına uygun koşullar sunmaktadır.

Görsel 1: Ilisu Barajı ve Rezervuar Alanı (DSİ, 2021).

Hızlı bir kalkınma süreci içinde bir ülke olarak Türkiye'de; su kaynaklarının geliştirilmesi yönündeki politikaları ve çalışmaları kapsamında Anadolu coğrafyasının akarsu havzalarında birçok baraj projesi yatırımları hızlı bir şekilde devam etmektedir. Bunların en önemlilerinden bir tanesi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Dicle Nehri'nin toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin çalışmalar doğrultusunda, 1954 yılında DSİ Genel Mü-

dürlüğü tarafından başlatılan ve 2006 yılında fiilen inşasına başlanan İlisu Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesidir (Sevgi, Çetin ve Yılmaz, 2017: 11; Yılmaz, Eskici, Eliüşük, Akgönül ve Şener, 2019: 31) (Görsel 1). İlisu Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesinin rezervuar alanında kalan tarihi Hasankeyf yerleşimindeki taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla yürütülmekte olan yerinde koruma ve taşıma projeleri dünyada uygulanmış az sayıdaki önemli örneklerinden birini oluşturmuştur.

Tarihi Hasankeyf yerleşiminde yer alan ve baraj gölü suları altında kalma riski altındaki taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve kurtarılması için yürütülen yerinde koruma ve taşıma projeleri, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun "Baraj Alanlarından Etkilenen Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması"na ilişkin 36 sayılı İlke Kararı ile oluşturulan "Bilim Komisyonu" ve Kazı Başkanlığı görüşleri ile Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararları doğrultusunda Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (KÜVAM) teknik ve mali işbirliğinde gerçekleştirilmektedir (Sevgi, Çetin ve Yılmaz, 2017: 12). Tarihi Hasankeyf yerleşiminde gerçekleştirilen yerinde koruma ve taşıma projeleri arasında "Bütüncül Taşınma Yöntemleri" uygulandığı Kızlar (Eyyübi) Cami'nin koruma ve kurtarma (taşıma) çalışmaları da yer almaktadır.

Kızlar (Eyyübi) Cami; 2018 yılında gerçekleştirilen, başarılı bir koruma çalışması ile yeni Hasankeyf yerleşimde oluşturulan arkeopark alanındaki yeni yerine bütünüyle taşınarak İlisu baraj projesinin göl suları altında kalma riskinden kurtarılmış, taşıma sonrası koruma uygulamaları gerçekleştirilmiş olup söz konusu çalışmalar bu makalede detaylı şekilde ele alınmıştır.

2. Kültürel Mirası Koruma ve Kurtarma Çalışmalarında Uygulanan Bütüncül Taşınma Yöntemlerinin Uluslararası Koruma İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi ve Başlıca Uygulanmış Örneklerin İncelenmesi

ICOMOS tüzükleri kültür mirasın korunmasına yönelik pratikleri içermektedir. Bu ilkelerin temelinde Venedik Tüzüğü'nün 7. Maddesinin girişinde yer verilen "... Bir kültür varlığı tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır..." manifestosu yer alır. Devamında "... kültür varlığının tümünün, ya da bir parçasının başka bir yere taşınmasına kültür varlığının korunması bunu gerektirdiği ya da çok önemli ulusal veya uluslararası çıkarların bulunduğu durumlar dışında izin verilmemelidir..." ifadesiyle kültür varlığının korunması için başka bir yere nakledilmesi-

ne yer verilirken uygulama pratiğine ilişkin ilkelere yer verilmemektedir. 1976 yılında ICOMOS Avusturalya Burra Tüzüğünde taşıma konusu kabul edilemez görülürken, 1983 ICOMOS Canada Appleton Tüzüğünde kültür varlığının korunması için başka çare olmadığına son seçenek olarak nakledilmesi ve sökülmesi şartına bağlamıştır. 2010 yılı revizyonunda ICOMOS Yeni Zelanda'nın Kültür Miras Değerine Sahip Alanların Korunması Tüzüğünde taşımanın istenen bir koruma yöntemi olmadığı, istisnai durumlarda, yakın bir tehlike altında olan yapının mevcut konumunda tutmak için tüm yolların tükenmesi kaydıyla taşımanın yapılabileceği ve bu durumda yapının kültürel miras değeri ile uyumlu bir ortam sağlanmasını önermektedir. ICOMOS Avustralya'nın Burra Tüzüğü 1999 ve 2013 yılındaki revizyonunda taşıma uygulamasına, kültür varlıklarının varlığını sürdürmesi için tek yolun olması koşuluyla yer verilmektedir. 2003 yılında Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Yapısal Restorasyonu ilkelerinde başka bir yöntemle koruma imkânsız ya da zararlı olduğunda, sökme ve yeniden kurmanın sadece tercihe göre bir seçenek olarak yürütülmesini önerilmektedir. Diğer yandan Nara Özgünlük Belgesindeki özgünlük koşullarına göre kültür varlığının kültürel değerlerini oluşturan etkenlerden ve çevresinden ayrılması konum özgünlüğü etkilemektedir. Uluslararası tüzüklerde de taşınmaz kültür varlığının korunması için özgün konumunda varlığını sürdürmesi için alınacak önlemler ile mümkün olmaması halinde taşıma eylemi en son seçenek olup, günümüzdeki teknik imkânlar sayesinde yüksek mühendislik çalışmaları ile birleştirilen bir koruma yöntemi olarak değerlendirilmektedir.

Antik dönemlerden günümüze, yapı malzemesi veya mimari unsurları dönemin teknolojisine göre taşınarak mimari yapıtlar inşa edilmiştir. Örneğin devasa Mısır heykelleri ve yaklaşık 1000 tonu ağırlıktaki taşlar 3400 yıl önce yüzlerce km, yaklaşık 1000 ton ağırlığındaki Baalbek anıtsal sütunları (tek parça/ monolith) 2000 yıl önce 6 km, 33 m yüksekliğinde ve ağırlığı 500 tona kadar çıkabilen dikili taşların (obeliskler) 2000 yıl önce taşınarak farklı coğrafyalarda mimaride kullanılmıştır.

Strüktürel taşıma anlamında uygulamalara 19. yüzyıla kadar rastlanmaktadır. Dünyada uygulanan taşıma işlemleri arasında en tanınanları Mısır'da Nil Nehri üzerinde yapılan bir dizi baraj nedeniyle su altında kalan anıtların kurtarılmaları amacıyla gerçekleştirilenlerdir. UNESCO tarafından 1960 yılında başlatılan kurtarma kampanyası ile 1964 yılında Abu Simbel Kaya Tapınakları'nın 64 m yukarı bir kota taşınması için döneminin en ileri tekniklerden yararlanılmıştır. Uluslararası kültürel işbirliğinin zaferi olarak yayımlanmıştır.¹ Tapınağın taşıma öncesi durumu fotografik olarak belge-

¹Internet: Victory in Nubia, Victory for cultural co-operation, Web: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000062345> adresinden 15 Aralık 2021'de alınmıştır.

lenmiş, ayrıca fotogrametrik rölöveleri (plan, kesit, görünüş) alınarak modeli oluşturulduktan sonra taşıma işlemi planlanmıştır. Tapınağın yumuşak kum taşı olan ana kayası, kopma ve dağılma riskine karşı sağlamlaştırılmıştır. Kayaya işlenmiş olan devasa heykeller ince taş testereleriyle, büyük boyutlu bloklar oluşturacak biçimde kesilerek mevcut konumlarından 64 m yukarıda özgün konumundaki bağlamı ve çevre peyzajı benzetilmesi betonarme kabuk strüktür ile yapay bir tepe oluşturularak nehir cephesinden kesilen kaya blokları bu betonarme strüktür üzerine monte edilmiştir (Ahubay, 2011: 104-108).

Anıtların parçalanmadan, bir bütün olarak taşınması, Avrupa'da denenmiştir. 1960'larda Çekoslovakya'da Most kentindeki kömür ocağı genişletilmesi kent ve ülke için gerekli olduğu kabul gördüğünden, tarihi kentteki Notre Dame Katedrali 75 km güneye taşınmıştır. 60-30 m ebatlarında ve 29 m yüksekliğindeki kulesi, içten ve dıştan çelikler ile çerçeveye alınarak, temelinde oluşturulan betonarme bir taban üzerinden raylar üzerinde kaydırılmıştır. 7 yıl süren hazırlıklarda yapının taşıma güzergâhında yapılar yıkılmıştır. Binanın statik olarak önemli noktalarının altına yerleştirilen özel raylar üzerinden bilgisayar kontrollü hidrolik taşıma aracına yerleştirilmiştir. Kiliseyi çekmek için dört bom kullanılmıştır. Kilisenin hareketi sırasında, geçilen raylar binanın arkasından önüne taşınarak tekrar kullanılmıştır (Ahunbay, 2011, s.108).

Çavuşesku'nun yapı projeleri nedeniyle 1980'lerde Romanya'da yapıların taşınması yaygın bir uygulama olarak görülmektedir. Kiliseler ve eski apartman blokları da dâhil olmak üzere birçok yapı, hidrolik araçlar kullanılarak taşınmıştır. 27 Mayıs 1987'de, 7600 Ton ağırlığındaki bütün bir apartman dairesi yarıya bölündüğünde ve içinde insanlar varken herhangi bir zarara uğramadan taşınmıştır².

İsviçre'de Zurih kentinde Oerlikan'da 123 yıllık eski makine fabrikası raylar üzerinde yaklaşık 60 metre taşınmıştır³. Utah'ta 1891 yılında inşa edilen 1977'de ulusal tarihi alan ilan edilen Romaneks stilinde Odd Fellows binası 2009 yılında taşınmıştır⁴.

Ülkemizde de strüktürel taşıma yanında, birim malzemelerine ayırarak ve bloklar halinde taşıma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Yalova Mil-

² İnternet: Moving a 7,600 ton apartment building to create a boulevard in a Romanian town, 1987, Web: <https://rarehistoricalphotos.com/structure-relocation-romania-1987/> adresinden 15 Aralık 2021'de alınmıştır.

³ İnternet: Swiss company moves 6,200 tonne building 60 metres, Web: <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-18168278> adresinden 15 Aralık 2021'de alınmıştır.

⁴ İnternet: Odd Fellows Hall packing up and moving, Web: <https://www.deseret.com/2008/3/22/20077905/odd-fellows-hall-packing-up-and-moving> adresinden 15 Aralık 2021'de alın-

mıştır.

let Çiftliği'ndeki 1929 yılında inşa edilmiş olan dikdörtgen planlı, iki katlı, yarı kâgir köşke Atatürk'ün, 1930 yılında ziyaretinde, çalışanlar yandaki çınar ağacının dalının köşkün çatı ve duvara zarar verdiğini, çınarın köşke doğru uzanan dalını kesilmesi için izin istenmiş, Atatürk, çınar ağacının dalının kesilmesi yerine, binanın tramvay rayları üzerinde biraz ileriye alınmasını önermiştir. Bu görev İstanbul Belediyesi'nden teknik elemanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara köşkün temeli kazılarak başlanmış, İstanbul'dan getirilen tramvay rayları, binanın temeline yerleştirilmiştir. Bina, temelin altına sokulan raylar üzerine oturtulmuş, 8 Ağustos 1930'da köşk yürütme çalışması başlanmış, köşkün yürütülme işlemi iki aşamada yapılmış, öncelikle yapının teras bölümü, geri kalan 2 gün içinde de, ana binanın raylar üzerinde yürütülmesi işlemi tamamlanarak bina, yaklaşık 5 metre kadar doğuya kaydırılmıştır⁵.

1971'de Keban Barajı göl havzasında kalan Tunceli Pertek Baysungur ve Ali Çelebi Camilerinin kesme taş kaplamaları numaralandırılmak sökülerek, yeni yerinde özgün plan, cephe özelliklerine göre bir örneği yapılan yapıya monte edilmiştir (Burat, 1973; 289-298)

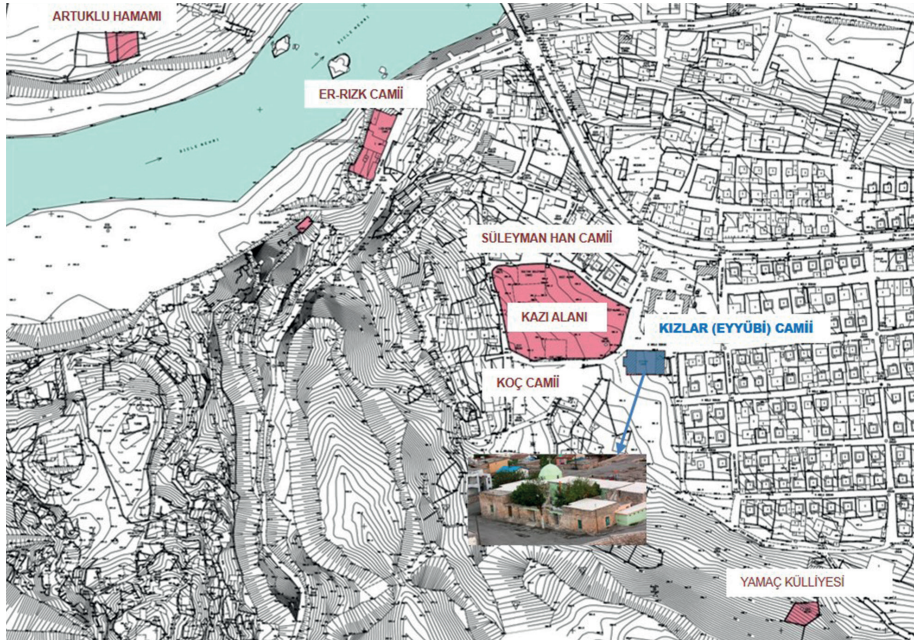
2014 yılında İstanbul Metrosu Yenikapı-Unkapanı Metro İnşaatı işi kapsamında Vezneciler İstasyonu 2. Konkors Yapı Alanında İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğüne yürütülen kazılarda açığa çıkarılan 11.yüzyıldan önce inşa edildiği düşünülen kilisenin köşesine ait kalıntı, kent hafızası içinde yerini alması için İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Ön lisans Binası ve Kuyucu Murad Paşa Medresesi arasında bulunan yol fazlası alana taşınarak konservasyonu ve sergilenmesi gerçekleştirilmiştir. 11 düşey ve 1 yatay parça olmak üzere 12 parça blok halinde kesilen yapı kalıntısı, çelik çerçeveler ile vinç yardımıyla kamyonu yerleştirilmiş ve yine vinç yardımıyla yeni yerine indirilmiştir. Benzer şekilde Kadıköy'de Marmaray Projesi kapsamında kazı sırasında çıkarılan tarihi sarnıç kesilip Haydarpaşa'ya taşınması, İstanbul CR3 Gebze Halkalı Tren hattı rehabilite çalışmaları kapsamında, Yeşilköy Tren İstasyonu Gar Şefliği binası kaydırma metodu ile taşınmıştır.

3. Tarihçe, Taşıma Öncesi Durum ve Mimari Özellikler

Tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olan Hasankeyf'in Dicle nehri kenarındaki yerleşim alanı "Aşağı Şehir" olarak adlandırılmaktadır. Aşağı şehir yerleşim alanı Hasankeyf'in Ortaçağ İslam Türk döneminden günümüze ulaşan önemli taşınmaz kültür varlıklarını barındırmaktadır. Bulardan biritanesi Kızlar (Eyyübi) Camii adıyla anılan yapıdır.

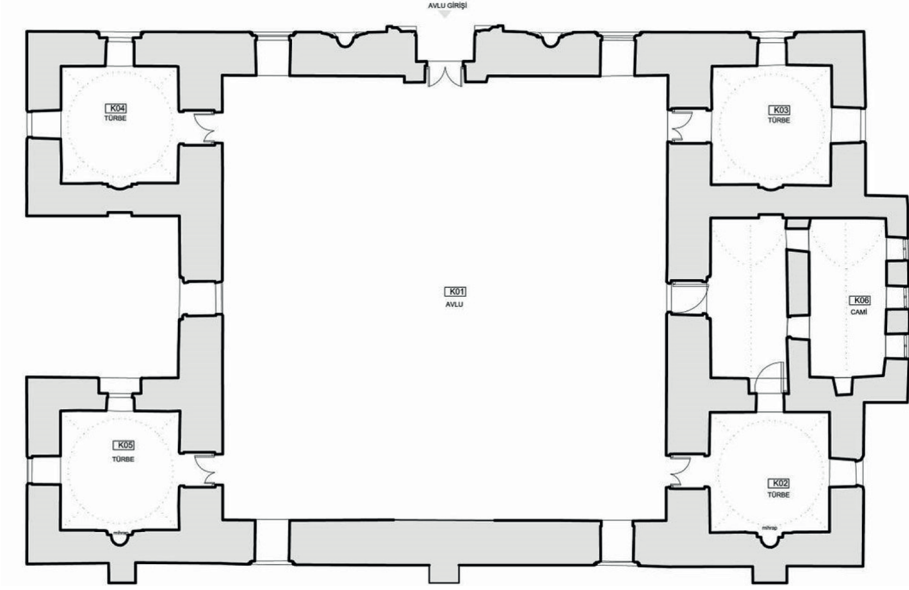
⁵ İnternet:Yürüyen Köşk – Yalova, Web: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/gezilecek/yer/yuruyen-koskadresinden> 15 Aralık 2021'de alınmıştır.

Bu yapılardan biri olan Kızlar (Eyyübi) Camii Hasankeyf'in aşağı şehir yerleşim alanında, Dicle Nehri'nin güney yakasındaki Koç Camii ve Sultan Süleyman Camisi'nin doğusunda yer almakta olup, doğu kenarında mescit ve güney kenarında cami gibi daha sonradan eklenen bölümleriyle, son yüzyılda yeniden işlevlendirilerek camii olarak adlandırılrsa ve kullanılmış olsa da, kare planlı bir avlunun dört köşesinde yanlara taşkın simetrik olarak yerleştirilmiş kubbeli dört türbe mekânından oluşan bir "Türbeler Kompleksi" olarak inşa edildiği kabul edilmektedir (Kılıcı, 1987: 162; Yurttaş, 2002: 174; Uluçam, 2017: 17; Kozbe, 2017: 288) (Görsel 2).

Görsel 2: Hasankeyf Kızlar (Eyyübi) Camiinin Özgün Konumu(KVMGM arşivi).

Kızlar (Eyyübi) Camii'nin üzerinde ne zaman ve kimin tarafından yapıldığının hiçbir kitabeye bulunmamaktadır. Fakat taşınmaz kültür varlığının yapımında kullanılan malzeme ve mimari planı ve süslemesi göz önünde bulundurulduğunda 14.yy. sonu veya 15.yy. başlarında Eyyübiler dönemine ait olduğu değerlendirilebilir (Kılıcı, 1987: 162; Yurttaş, 2002: 177; Kozbe, 2017: 288). Tarihi Hasankeyf yerleşiminin en önemli taşınmaz kültür varlıkları arasında bulunan caminin, mimari plan kurgusu ve süslemesi özgün bir değer taşımaktadır. Bu taşınmaz kültür varlığı alışılmadık bir mimari plan kurgusu göstermektedir (Görsel 3). Düzgün duvarlarla çevrili kare şeklindeki bir orta avlunun dört köşesinin her birine kubbeli birer mekân yerleştirilmiştir (Kozbe, 2017: 288). Avlunun doğu ve batı kenarları simetrik olarak üçer açıklığa sahiptir.

Görsel 3: Hasankeyf Kızlar (Eyyubi) Camiinin Özgün Planı(KVMGM ve DSİ arşivi)⁶.

Görsel 4: Hasankeyf Kızlar (Eyyubi) Camiinin Taşıma Öncesi Mevcut Durum (Kuzeybatı'dan)(KVMGM ve DSİ arşivi).

⁶ Devler Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (KVMGM) arşivlerinden dokümanlar Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bakanlık Makamının izni ile bu yayında kullanılmaktadır.

Söz konusu üçer açıklığın ortada yer alanları, dışarıdan avluya, iki yanda yer alanları ise, köşelerdeki türbe mekânlarına girişi sağlamaktadır. Dört türbe mekânının da güney duvarında mihrabiye, diğer üç yöndeki duvarlarında pencere veya kapı açıklıkları bulunmaktadır. Kuzeydoğudaki oda içerisinde yer alan birkaç mezar taşı, buranın türbe olarak kullanıldığını göstermektedir. Kızlar (Eyyübi) Camii'ne kuzey cephe ortasındaki taç kapıdan giriş sağlanmaktadır. Taç kapı tamamıyla kesme taş malzeme kullanılarak yapılmıştır (Yurttaş, 2002: 175). İç ve dış yan yüzleri bezemesiz olan taçkapı, iki yanda sütunceler ve bezemeli çerçevelerle süslü olduğu anlaşılmaktadır. Taç kapının iki yanında birer mihrabiye ve pencere sıralanmaktadır. Daha sonraki birer pencere köşelerde yerlan türbe mekânlarına açılır (Yurttaş, 2002: 175). Taç kapının üst kısmı, yıkılmış halde günümüze ulaşmış olduğu ve üzerinde yakın dönemlerde çimento harç ile bir lento oluşturulmuş olduğu görülmektedir (Uluçam, 2017: 17)(Görsel 4, 5).

Görsel 5: Hasankeyf Kızlar (Eyyübi) Camiinin Taşıma Öncesi Mevcut Durum (Güney'den) (KVMGM ve DSİ arşivi).

Hasankeyf Kızlar (Eyyübi) Camii'nin tamamında taş malzeme ve bağlayıcı harç olarak kireç harcı kullanılmış olup gerek türbe mekânlarının duvarlarında gerekse mekânları birleştiren avlu duvarlarında kesme taş malzeme olarak bölgenin yerel ana kayaç grubundan olan beyaz-krem-sarımsı renkli, ince taneli ve gözenekli kireç taşları kullanılmıştır. Caminin günümüze ulaşan bazı duvarlarının örgü tekniği düzgün kesme taş işçiliğinden farklı olarak aynı duvar üzerinde moloz, kaba yonu ve daha küçük boyutlarda kesme taş örgülü bölümler olmak üzere değişik teknikler görülmektedir.

4. Koruma ve Kurtarma (Taşıma) Uygulamaları

Dünyada az sayıda uygulanmış, baraj göl alanlarında kalankültürel miras alanlarındaki taşınmaz kültür varlıklarının kurtarılmasına yönelik "taşıyarak koruma projeleri" incelendiğinde; baraj projesinin etki türüne ve taşınmaz kültür varlıklarının korunma durumuna, yapım tekniğine, mimari özelliklerine, önemine göre değişiklikler gösterdiği görülmektedir (Ahunbay, 1998: 325; Yılmaz, 2019: 123). Bu çerçevede; taşıyarak koruma projelerinin tekniğinin ve uygulama aşamalarının belirlenmesi ile yanlış uygulamaların önlenmesi açısından, farklı türdeki taşınmaz kültür varlıklarının kurtarılması için uygulanmış taşıyarak koruma proje örneklerinin, uygulanmasındaki hedefi, tekniği, yöntemleri, malzeme seçimi ve çağdaş koruma ilkelerinin belirlendiği uluslararası tüzük ve yönetmeliklerde yer alan hükümler doğrultusunda uygulama başarılarının incelenmesi ve değerlendirilmesi, önemlidir.

Baraj göl alanlarındaki taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve kurtarılması için, en son seçenek olarak değerlendirilen taşıyarak koruma yöntemlerinden başka bir alternatif kalmadığında, günümüzde geçerli olan en uygun teknik taşınmaz kültür varlığını sökmeden ve parçalamadan taşıyaktır. Bu yaklaşımla yapılmış bir taşıma sayesinde taşınmaz kültür varlığının özgün yapım tekniği ve strüktürel bütünlüğü bozulmadan yeni yerine götürülerek kurtarılacak ve geleceğe aktarılacaktır (Curtis, 1979: 12).

Taşınmaz kültür varlığını sökmeden, parçalamadan ve en az zararla taşınmasına olanak veren bütüncül taşıma yönteminin strüktürel bütüncül taşıma olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda strüktürel bütüncül taşıma, taşınmaz kültür varlığının birim yapı elemanlarına ya da bloklara ayırmadan, strüktürel bir bütün olarak özgün konumundan alınarak, önceden belirlenen uygun bir konuma nakledilmesi olarak tanımlanan taşıma tekniğidir. Bu taşıma tekniğinde genel yaklaşım, taşınmaz kültür varlığının korunması için günümüz teknolojisi ve ileri mühendislik tekniklerinin kullanıldığı bir çalışma yürütmek ve taşınmaz kültür varlığının taşınmasında, deformasyonların önlenmesi için yatay ve düşey yüklerin dağılımının çok titiz bir şekilde dengeli olmasına sağlamaya çalışmaktır. Bu genel yaklaşımda öncelikle; taşınmaz kültür varlığının özgünlüğünün korunması, yerleştirileceği yeni konumun uygunluğu, yapısı ve strüktürel olarak taşınabilirlik analizi ile birlikte tasarlanması, değerlendirilmesi gerekmektedir (Sevgi, Çetin ve Yılmaz, 2017: 21; Yılmaz, 2019: 159).

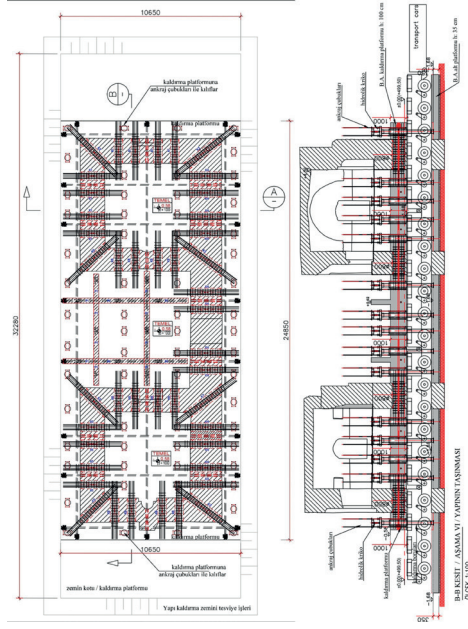
Taşınmaz kültür varlığının strüktürel olarak taşınabilirliği, mevcut korunmuşluk durumu ve yapısal bütünlüğü ile mimarisini belirleyen birim yapı malzemelerine ve tekniğine bağlıdır. Bu nedenle yapı malzemesi analizine

ek olarak taşınacak taşınmaz kültür varlığının boyutları, geometrisi, yapısal durumu ve yapı malzemelerini dayanımı, yolculuk şekli ve uzunluğu gibi konular genel yaklaşım içinde değerlendirilmektedir (Sevgi, Çetin ve Yılmaz, 2017: 15; Yılmaz, 2019: 179).

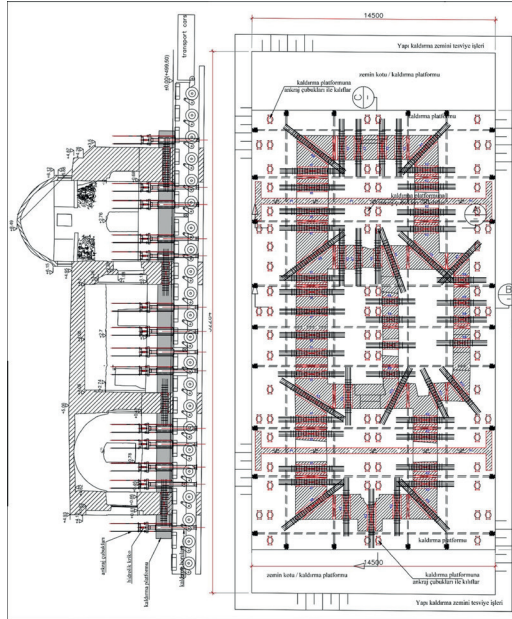
Dünyada uygulanan örnekleri arasında büyük ölçekli kurtarma çalışmalarından biri olarak değerlendirilen, İlisu baraj projesi nedeniyle su altında kalma tehdidindeki Tarihi Hasankeyf'te yer alantaşınmaz kültür varlıklarının kurtarılması çalışmalarında, önerilen birçok proje teklifleri arasından en uygulanabilir olarak değerlendirilen strüktürel bütüncül taşıma tekniği, ana yöntem olarak benimsenmiş ve uygulanmasına karar verilmiştir. Tarihi Hasankeyf yerleşiminde gerçekleştirilen strüktürel bütüncül taşıma projelerinin içerisinde, Kızlar (Eyyübi) Camii 2018 yılında bütüncül olarak taşınmasıyla, bu taşıma yönteminin uygulandığı önemli örneklerinden biri olarak yerini almıştır.

Hasankeyf Kızlar (Eyyübi) Camii'nin koruma ve kurtarma (taşıma) uygulamaları için hazırlık çalışmaları kapsamında, öncelikle mevcut durumlarının belgelenmesi için fotoğrafları çekilmiş, detaylı fotogrametrik haritaları, çizimleri, ölçümleri ve modelleri yapılmıştır. Bu belgelemeler kurtarma (taşıma) uygulamaları için ihtiyaç duyulan çeşitli proje çizimlerinin oluşturulmasında ve taşıma yöntemlerinin uygulama aşamalarının belirlenmesinde çok yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Kızlar (Eyyübi) Camii'nin baraj gölü suları altında kalmaktan kurtarmak için uygulanmasına karar verilen bütüncül taşıma yöntemlerine ilişkin projesinde; caminin kare planlı avlusunun, doğu ve batı taraflarında bulunan ana mekân kütleleri, kendinden tahrikli modüler lastik tekerlekli taşıyıcıların (SPMT) kullanıldığı, strüktürel bütüncül taşıma yöntemiyle, avlusunun kuzey ve güneyinde bulunan alçak seviyeli duvarları, bloklara ayırarak taşıma yöntemiyle İlisu barajının tamamlanması ile birlikte Dicle Nehri'nin sularının yükselebileceği en yüksek seviyesinden daha üst bir kottaki alana taşınması ve burada yeniden kurulumlarının esasları yer almıştır. Bu esaslar çerçevesinde hazırlanan kurtarma (taşıma) projesi; caminin kurtarma (taşıma) uygulamaları için hazırlık çalışmaları kapsamında bütün mekân kütlelerinin temellerinin, iç mekân ve dış çevrelerinde yapılacak arkeolojik kazı ile ortaya çıkarılması, kazı ve temizlik çalışmaları sonrası ortaya çıkması olası mezarların taşınması, alçak seviyeli kuzey ve güney avlu duvarlarının bloklara ayırarak taşıma yöntemleri ile 3'er blok halinde belirlenen geçici depo alanına taşınması, doğu ve batı ana mekân kütlelerinin strüktürel bütüncül taşıma yöntemiyle taşınması (Görsel7, 8) ve caminin yeni konumunda restorasyon ve sergileme çalışmalarının tamamlanarak ziyarete hazır hale getirilmesi şeklindeki 4 ana aşamadan oluşturulmuştur.

Görsel 7: Hasankeyf Kızlar (Eyyübi) Camii Batı Bloğu Taşıma Projesi (KVMGM ve DSİ arşivi).

Görsel 8: Hasankeyf Kızlar (Eyyübi) Camii Doğu Bloğu Taşıma Projesi (KVMGM ve DSİ arşivi).

Koruma ve kurtarma (taşıma) uygulamaları öncesinde hazırlık çalışmaları kapsamında öncelikle caminin kare planlı avlusunun güney, batı ve doğusunda yer alan nitelsiz eklenti niteliğinde olan betonarme mekân eklentilerinin özgün mekân kütlelerinden ayıklanması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın ardından, caminin bütün mekân kütlelerinin temelleri, iç mekân ve avlu çevrelerinde ortalama 2 m yüksekliğinde, duvarların dış çevrelerinde doğu ve batı yönlerinde ise ortalama 3,8 m yüksekliğinde arkeolojik kazı çalışması gerçekleştirilerek ortaya çıkarılmıştır (Görsel9). Caminin iç avlusu ve duvar çevresinde yaklaşık olarak 4000 m³, duvarların dış kısmında ve taşıma yolunun başlangıç kısmında ise yaklaşık olarak 9000 m³ kazı yapılması gerekmiştir. Hasankeyf Kazı Başkanlığı yönetiminde ve denetiminde yürütülmüş olan deneyimli uzman arkeolog, antropolog ve konservatörler tarafından yapılan arkeolojik kazılar neticesinde kuzeydoğu özgün türbe mekânında 10 tanesi üst katmanda, 6 tanesi ise alt katmanda toplam 16 adet mezar, kuzeybatı özgün türbe mekânında 4 adet mezar, güneybatı özgün türbe mekânında 3 adet mezar ve güneydoğu özgün türbe mekânında ise 5 adet mezar ortaya çıkartılarak taşınması gerçekleştirilmiştir (Görsel 10).

Görsel 9: Kızlar (Eyyubi) Camii Temellerinin Arkeolojik Kazı Çalışmasıyla Ortaya Çıkarılması (KVMGM ve DSİ arşivi).

Görsel 10: Kızlar (Eyyübi) Camii Mekânlarındaki Mezarların Deneyimli Uzman Arkeolog, Antropolog ve Konservatörler Tarafından Ortaya Çıkartılarak Taşınması Çalışmaları (KVMGM ve DSİ arşivi).

Koruma ve kurtarma (taşıma) uygulamaları öncesinde, hazırlık çalışmalarının tamamlanmasının ardından, alçak seviyeli kuzey ve güney avlu duvarlarının bloklara ayırarak taşıma uygulamalarına geçilerek öncelikle duvarların ağırlıkları, boyutları ve taşıma güvenliği gözetilerek, yaklaşık eşit ağırlıklara sahip olacak şekilde, 3'er yapı bloğa ayıracak dikey kesim hatları duvar yüzeylerindeki süsleme, yazıt vb. gibi özellikli unsurları ile taşıyıcı elemanların kritik bölümlerine denk gelmeyecek şekilde belirlenmiştir. Arkeolojik kazı sonrası ortaya çıkarılan duvarların temel seviyelerinde ve kesim hatlarında eksilen örgünün tamamlanması, derz onarımı gibi sağlamlaştırma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmayı takiben, betonarme ızgara kiriş sisteminin imalatı için duvarın temel seviyesinde betonarme kirişin sığabileceği ebatta boşluklar açılmıştır. Taşınacak duvar kütlelerinin boyutları ve ağırlığına göre hesaplanarak belirlenmiş olan 80 cm yüksekliğinde ve 30 cm genişliğindeki kirişlerden oluşan betonarme ızgara kiriş sistemi imal edilmiştir. Avlunun kuzey ve güney duvarları, belirlenmiş olan kesim hatlarından kablo ve disk kesim makineleri kullanılarak, kesilerek ilişkili olduğu mekân bölümlerinden ayrılması gerçekleştirilerek duvar blokları kaldırma ve taşımaya hazır hale getirilmiştir (Görsel 11).

Kızlar (Eyyübi) Camii, avlusunun güneyinde ve kuzeyinde yer alan alçak seviyeli duvarlarının 3'er bloğa ayrılması sonrasında duvar blokları 650 ton kaldırma kapasiteli mobil vinç kullanılarak mevcut yerinden kaldırılarak 12 akslı bir SPMT (kendinden tahrikli modüler taşıyıcı) platform üzerine yerleştirilerek ve montaj sırası geldiğinde final pozisyonuna yerleştirilmek üzere 5264 m mesafede ve 48 metre daha yüksekte olan yeni konumuna en yakın noktadaki geçici stok alanına taşınmışlardır (Görsel 12, 13).

Görsel 11: Kızlar (Eyyübi) Camii, Avlusunun Güneyinde ve Kuzeyinde Yer Alan Alçak Seviyeli Duvarlarının 3'er Bloğa Ayrılarak Taşıma çalışmaları (KVMGM ve DSİ arşivi).

Görsel 12: Kızlar (Eyyübi) Camii, Avlusunun Güneyinde ve Kuzeyinde Yer Alan Alçak Seviyeli Duvarlarının 3'er Bloğa Ayrılması Ayrılarak 650 Ton Kaldırma Kapasiteli Mobil Vinçle Yerlerinden Kaldırılma ve Taşıma Çalışmaları (KVMGM ve DSİ arşivi).

Görsel 13: Hasankeyf Kızlar (Eyyubi) Camii Taşıma Yolu Güzergâhı (KVMGM ve DSİ arşivi).

Hasankeyf'te baraj göl suları altında kalmaktan, strüktürel bir bütün halinde taşınarak kurtarılanlar içinde en ağır taşınmaz kültür varlıkları, Kızlar (Eyyübi) Camiinin kare planlı avlusunun doğu ve batı taraflarında bulunan ana mekân kütleleri olmuştur. Doğu ve batı ana mekân kütlelerinin strüktürel bütüncül taşıma yöntemi, camiinin mevcut yerindeki zemin koşullarında sahip olduğu statik koşulları ve strüktür bütünlüğü koruyacak, aynı zamanda da yapı yükünün dengeli dağılımını sağlayacak bir betonarme platforma eklenmiş krikto sistemiyle kaldırılmasını takiben, kendinden tahrikli modüler lastik tekerlekli taşıyıcıların (SPMT) üzerine alınarak taşınması şeklinde planlanmıştır (Görsel 7, 8). Söz konusu betonarme kaldırma platformuyla birlikte kaldırma ağırlığı doğu ana mekân kütlelerinde 2300 tona ve batı ana mekân kütlelerinde 2100 tona ulaşmış olan caminin, strüktürel bütüncül taşıma çalışmalarının ilk aşaması kapsamında betonarme kaldırma platformu altında yer alan 30 cm kalınlığında betonarme temel zemini platformu oluşturulmuştur. Ardından gelen aşamada ana mekân kütlelerinin kaldırma platformlarının geleceği özgün duvar hattında eşit aralıklarla, doğu kütlelerinde 53 adet, batı kütlelerinde 44 adet olmak üzere 50 cm çapında altlı üstlü ve birbiri ile kesişen delikler açılmıştır. Bu deliklerin içerisine, Ø 32 mm'lik inşaat çeliğinden hazırlanan donatı yerleştirilmiş ve hızlı priz alan yüksek dayanımlı rötresiz beton ile boşluk bırakmayacak şekilde doldurulmuştur. Daha sonra doğu ve batı ana mekân kütlelerinin kaldırılmasını ve taşınmasını temin edecek olan 100 cm kalınlığındaki betonarme kaldırma platformlarının imalatı gerçekleştirilmiştir (Görsel 14, 15).

**Görsel 14: Kızlar (Eyyubi) Camii Batı Bloğu Strüktürel Bütüncül Taşıma Projesi
Betonarme Temel Zemini Platformu ve Betonarme Kaldırma Platformu
İmalat Çalışmaları (KVMGM ve DSİ arşivi).**

**Görsel 15: Kızlar (Eyyubi) Camii Doğu Bloğu Strüktürel Bütüncül Taşıma Projesi
Betonarme Temel Zemini Platformu ve Betonarme Kaldırma Platformu
İmalat Çalışmaları (KVMGM ve DSİ arşivi).**

Betonarme kaldırma platformları; altında yer alan betonarme temel platformundan mesnet alan hidrolik krikolar sayesinde, yukarı yönde uygula-

nan kaldırma kuvvetini, duvarlara yerleştirilen betonarme kaldırma kirişleri vasıtasıyla mekân kütlelerinin strüktür sistemine (duvarlarına) ileten ana taşıyıcı sistem elemanıdır. Betonarme kaldırma platformlarının bir diğer görevi, ana mekân kütlelerinin ağırlıklarının kendinden tahrikli modüler lastik tekerlekli taşıyıcıların (SPMT) üzerinde yayılı yük olarak dağıtılmasını sağlamaktır (Sevgi, Çetin ve Yılmaz, 2017: 27). Bu işlemlerin ardından doğu ana mekân kütlelerinde 76 adet ve batı ana mekân kütlelerinde 62 adet olan ve betonarme kaldırma platformuna yerleştirilen her biri 22 cm çapında ve 3 metre uzunluğundaki çelik boru sütunu ve her bir sütuna monte edilmiş 50 ton kapasiteli hidrolik krikolar vasıtasıyla ana mekân kütlelerinin 1,45 m yüksekliğe kaldırılması gerçekleştirilmiştir (Görsel 16, 17).

Görsel 16: Kızlar (Eyyubi) Camii Batı ve Doğu Bloğu Strüktürel Bütüncül Taşıma Projesi Kaldırma Kriko Sisteminin Kurulması (KVMGM ve DSİ arşivi).

Kızlar (Eyyübi) Camii'nin ana mekân kütlelerinin kaldırılmasından sonra batı ana mekân kütlelerinin altına 24 akslı 3 sıra (toplam 72 aks) ve doğu ana mekân kütlelerinin altına 22 akslı 4 sıra (toplam 88 aks) kendinden tahrikli modüler lastik tekerlekli taşıyıcı (SPMT) sürülerek yerleştirilmiştir. Kendinden tahrikli modüler lastik tekerlekli taşıyıcı (SPMT) platformlarının üzerine yüklenen doğu ve batı ana mekân kütleleri, sırasıyla taşıma hareketi için özel olarak maksimum %4 eğimde, 15 m genişliğinde ve yaklaşık 5264 m uzunluğunda imalatı yapılan taşıma yolu kullanılarak 48 metre daha yüksekte olan yeni konumuna nakledilerek yerleştirilmiştir (Görsel

18, 19). Doğu ve batı ana mekân kütlelerinin kaldırma, taşıma ve yeni konumunda montaj aşamalarında, sistemin son derece küçük ivmelere maruz bırakılmasıyla, mevcut konumundaki statik koşullar neredeyse hiç değişmeden türbenin strüktürel bir bütün halinde taşınması mümkün olmuştur.

Görsel 17: Kızlar (Eyyubi) Camii Batı ve Doğu Bloğu Strüktürel Bütüncül Taşıma Projesi Kaldırma Kriko Sistemiyle Kaldırılması ve SPTM taşıyıcı platform üzerine Alınması (KVMGM ve DSİ arşivi).

Görsel 18: Kızlar (Eyyubi) Camii Batı Bloğu Strüktürel Bütüncül Taşıma Projesi Kapsamında 24 Akslı 3 Sıradan (Toplam 72 Aks) Oluşan SPTM Taşıyıcı Platform Üzerinde Arkeopark Alanındaki Yeni Konumuna Taşınması (KVMGM ve DSİ arşivi).

Görsel 19: Kızlar (Eyyubi) Camii Doğu Bloğu Strüktürel Bütüncül Taşıma Projesi kapsamında 22 akslı 4 sıradan (toplam 88 aks) Oluşan SPTM Taşıyıcı Platform Üzerinde Arkeopark Alanındaki Yeni Konumuna Taşınması (KVMGM ve DSİ arşivi).

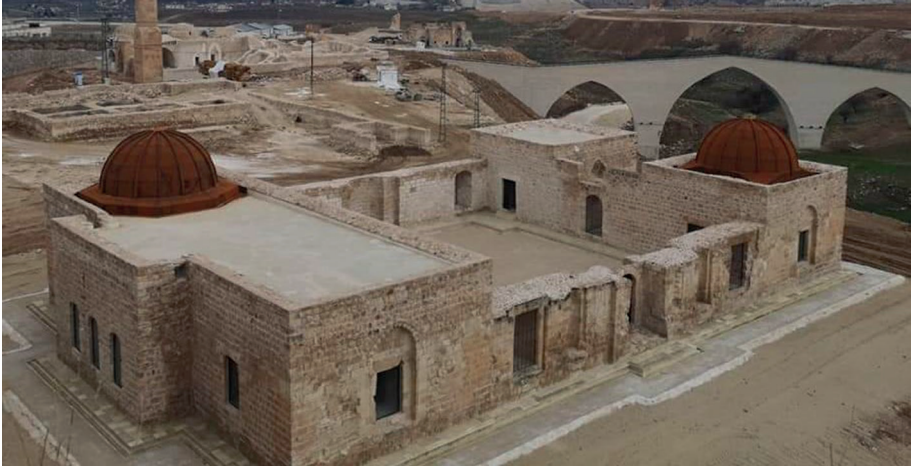
Yapının yeni konumunda restorasyon ve sergileme çalışmalarının tamamlanarak ziyarete hazır hale getirilmesi amacıyla aşağıdaki işlemler gerçekleştirilmiştir:

- Camii üzerindeki muhdes ekler (çini, seramik, sıva, boya, betonarme eklentiler vb.) üzerinden uzaklaştırılmıştır.
- Camin mevcut özgün duvarları üzerindeki hasarlı taşların ve derzlerin onarımı yapılmıştır.
- Taşıma öncesi yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkan mezarların, yeni konumunda aynı mekânlara tekrar defni yapılmıştır.
- Kazı çalışmaları sonrası mevcut döşeme taşları ile ilgili bir bulguya rastlanmadığından, tüm döşemeler hücresel dolgu üzerine kırma-taş+filler karışımı ile doldurulmuştur.
- Betonarme döşeme ve kubbeler kaldırılmış yerlerine ahşaptan yeni kubbeler yapılmıştır. Kubbe kaplaması olarak korten çelik seçilmiştir.
- Tonozlu mekânların üzerindeki düz teraslar ise izolasyonu yapılarak horosan harcı ile örtülmüştür.
- Korten çelikten kapı ve pencereler yapılmıştır.

Söz konusu restorasyon ve sergileme çalışmaları ile baraj göl sahasından çıkarılan Kızlar (Eyyübi) Camii'nin koruma ve kurtarma (taşıma) uygulamaları başarılı bir şekilde tamamlanmıştır (Görsel 20, 21).

Görsel 20: Hasankeyf Kızlar (Eyyübi) Camiinin Arkeopark Alanındaki Yeni Konumunda Restorasyon ve Sergileme Çalışmaları Sonrası (KVMGM ve DSİ arşivi).

Görsel 21: Hasankeyf Kızlar (Eyyübi) Camiinin Arkeopark Alanındaki Yeni Konumunda Restorasyon ve Sergileme Çalışmaları Sonrası (KVMGM ve DSİ arşivi).

Sonuç

Kültür varlıklarının yerinde korunması esastır. Kültür varlıklarının özgünlüğü konumu, mimarisi, yapım tekniği, malzemesi ve işlevinin özgünlüğüne bağlıdır. Kültür varlığının kültürel değerlerini oluşturan etkenlerden

ve çevresinden ayrılması konum özgünlüğü etkilemektedir. Ancak kültür varlığının korunması için başka bir seçenek kalmadığında, başka bir alana taşınması en son tercih edilen, günümüzdeki teknik imkânlar sayesinde yüksek mühendislik çalışmaları ile birleştirilen bir koruma yöntemi olarak değerlendirilmektedir.

Bu çerçevede; Tarihi Hasankeyf yerleşiminde yer alan ve Kızlar (Eyyübi) Camii olarak isimlendirilen taşınmaz kültür varlığı, Ilısu baraj projesi göl suları altında kalmaktan kurtararak gelecek kuşaklara aktarılabilmesi ve sergilenmesine olanak sağlanabilmesi amacıyla, 26.11.2018- 21.12.2018 tarihleri arasında, bütüncül taşınma yöntemlerinin uygulandığı başarılı bir koruma ve kurtarma (taşınma) çalışmasıyla, yeni Hasankeyf yerleşimde oluşturulan arkeopark alanındaki yeni yerine nakledilmiştir. Söz konusu koruma ve kurtarma (taşınma) çalışması kültürel mirasın korunmasına ilişkin günümüz ilkeleri ve anlayışı ile yapılmış başarılı bir koruma çalışması olarak değerlendirilmesiyle, dünya literatüründe de bu nitelikte ve ölçekte bir taşınmaz kültür varlığının strüktürel bütünlüğünün korunarak taşınması, önemli bir çalışma olarak yerini almıştır. Kızlar (Eyyübi) Camii'nin taşınma işlemi, projenin interdisipliner uzman ekiplerle ve yönetim planı çerçevesinde, bütüncül koruma ilkelerine dayanılarak yürütülmesi ileriki süreçlerde yok olma tehdidi ile karşılaşan kültürel mirasın korunması/kurtarılması için yürütülecek çalışmalara örnek oluşturacaktır.

Teşekkür

Yazarlar, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğüne, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kuruluna, Bilim Komisyonu üyelerine, Hasankeyf Kazı Başkanlığına, Batman Müze Müdürlüğüne, katkı vermiş bütün bilim insanlarına, ana /alt yüklenicilik yapmış bütün firmalara, katkısı olan bütün teknik personel ve işçilere teşekkürlerini sunarlar.

Kaynakça

Ahunbay, Z. (1998). "Hasankeyf'in Korunması/ Anıtların Taşınmasıyla İlgili Sorunlar", Gap Bölgesi'nde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu, 01 – 05 Haziran 1998, (s.325- 335), Şanlıurfa.

Ahunbay,Z. (2011). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon(6.Baskı), İstanbul: Yapı Endüstri merkezi yayınları.

Bakıroğlu Yılmaz, A. (2019). Türkiye'de Baraj Tehdidi Altındaki Arkeolojik Sit Alanlarının Yerinde Korunma Yöntemleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Burat, O. (1973). "Pertek «Baysungur» Camiinin Taşınması", Vakıflar Dergisi, 10, 289-298.

Curtis, J.O.(1979). MovingHistoricBuildings. Washington, D.C.:U.S. Department of theInteriorHeritageConservationandRecreation Service Technical Preservation Services Division.

Çakırca, D.(2015).“ Keban Barajı İle Neler Kaybettik ?”, 4. Su Yapıları Sempozyumu Bildirileri, 19 – 21 Haziran 2015, (s. 550-561), Antalya.

Eskici, B.ve Şener, Y.S. (2016). Hasankeyf'te Kızlar (Eyyübi) Camii Olarak İsimlendirilen AnıtınTaşınması, Yerinde Kalacak Kalıntılarının Korunması ve Taşınan Yapının Yeni Yerinde Sergilenmesine Yönelik Rapor. Yayınlanmamış Rapor, Nuran Demirtaş Proje Mimarlık Ltd., Ankara.

Kılıcı, A. (1987).“ Hasankeyf Vakıf Eserleri”, V. Vakıf Haftası, Restorasyon ve Vakıfların Ekonomik ve Sosyal Etkileri Semineri, 7-13 Aralık 1987, (s. 159-187), Ankara.

Kozbe, G. (2017). Batman İli Kültür Envanteri (III..Cilt)., Batman: Batman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Sevgi, S., Çetin, M. ve Yılmaz, M. (2017). "Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi'nin Koruma ve Kurtarma (Taşıma) Projesi", Kâgir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri IX Bildirileri, 05-06 Aralık 2017, (s.10- 37), İstanbul.

Uluçam, A. (2017). "Hasankeyf'teki Kültürel Mirasın Bugünkü Durumu", ", XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazılar ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 02-05 Kasım 2016, (s.14- 36), Sakarya.

Yılmaz, M. (2019). 2019. Yok Olma Riski AltındakiTaşınmaz Kültür Varlıklarının Korunma Yöntemleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, M., Eskici, B., Eliüşük, M., Akgönül, M.ve Şener, Y.S.(2019). "Hasankeyf

Mardinike Külliyesi Kalıntılarının Sağlamaştırılması ve Su Altında Korunmasına Yönelik Uygulama Çalışmaları”, MASROP E-Dergi, 13 (1), 30-51.

Yurttaş, H. 2002. “Hasankeyf’de Artuklu, Eyyübî, Akkoyunlu ve Osmanlı Dönemi Mimari Eserleri”. Türkler C.8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 100-101.

İnternet Kaynakları

İnternet: Victory in Nubia, Victory for cultural co-operation, Web: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000062345> adresinden 15 Aralık 2021’de alınmıştır.

İnternet: Moving a 7,600 ton apartment building to create a boulevard in a Romanian town, 1987, Web: <https://rarehistoricalphotos.com/structure-relocation-romania-1987/> adresinden 15 Aralık 2021’de alınmıştır.

İnternet: Swiss company moves 6,200 tonne building 60 metres, Web: <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-18168278> adresinden 15 Aralık 2021’de alınmıştır.

İnternet: Odd Fellows Hall packing up and moving, Web: <https://www.deseret.com/2008/3/22/20077905/odd-fellows-hall-packing-up-and-moving> adresinden 15 Aralık 2021’de alınmıştır.

İnternet: Yürüyen Köşk – Yalova, Web: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/gezilecekyer/yuruyen-kosk> adresinden 15 Aralık 2021’de alınmıştır.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1 : İnternet: DSİ, (2021). DSİ İllisu Projesi 16. Bölge Müdürlüğü Galerisi Arşivi. Web: <https://bolge16.dsi.gov.tr/Tasra/Galeri/ResimGaleriDetay/767?sayfa=2/03mayis2021> tarihinde alınmıştır.

Görsel 2 : KVMGM arşivi, (2012-2015), Hasankeyf Envanterleme Çalışmaları, Ankara.

Görsel 3 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2015), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Projesi Yapımı” (Nuran Demirtaş Proje Mimarlık Ltd.), Ankara.

Görsel 4 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 5 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 6 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2015), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Projesi Yapımı” (Nuran Demirtaş Proje Mimarlık Ltd.), Ankara.

Görsel 7 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 8 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 9 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 10 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 11 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 12 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 13 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 14 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 15 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 16 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 17 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 18 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 19 : KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 20 :KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.

Görsel 21 :KVMGM ve DSİ arşivi, (2018), “Hasankeyf’te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı” işi (2. Etap) (Er-Bu İnşaat), Ankara.